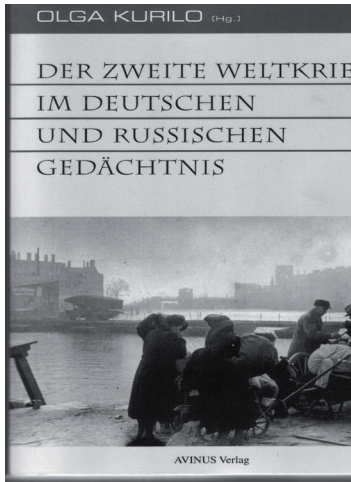


Нові погляди на питання Другої світової війни
сучасних істориків Німеччини і Росії



Рец. на: *Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis* / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – 362 S. Друга світова війна у німецькій і російській пам'яті / О. Куріло (упор.). – Берлін: Авінус, 2006. – 362 с.

Видання даної збірки праць є результатом завершення міжнародного проекту “Росія і Німеччина: історичні образи і бачення майбуття”, що без перебільшення можна вважати важливою подією у науковому історичному світі. Поглиблене вивчення Другої світової війни є в наш час актуальним завданням істориків. Провідною темою дослідження даного проекту є Друга світова війна, а також спогади про неї у Росії і Німеччині. У даному проекті крім науковців з Іванівського державного, В'ятського державного духовного наукового університетів, Московського інституту міжнародних відносин, Європейського університету Віадрина (м. Франкфурт-на-Майні), взяли участь також експерти і свідки воєнних подій з Німеччини і Росії.

Досліджуючи різні аспекти Другої світової війни, німецькі і російські дослідники насамперед мали на меті відшукати, опрацювати і відповідно осмислити нові джерела, співставити їх з існуючою джерельною базою, а потім на спільному засіданні науково й об'єктивно обговорити воєнну проблематику, відокремивши під час обговорення штампи і існуюче стереотипне мислення. Події Другої світової війни науковці відобразили під історичним, філософським та

культурологічним кутом зору, а потім порівняли російське і німецьке сприйняття війни. Саме тому збірка є безперечно актуальною і вартою уваги. Усі доповіді, що увійшли до даної збірки, а їх загалом 29, стосуються різних питань пов'язаних з війною й згрупованих у шість самостійних розділи (I. “Колективна пам'ять і меморіальні місця”, II. “Образ ворога і пропагандистський образ”, III. “Війна у фільмі та рекламі”, IV. “Цивільне населення і учасники війни”, V. “Військовополонені”, VI. “Патріотизм, націоналізм і пам'ять”). У розділі I розглянуто проблему колективної пам'яті і відображення Другої світової війни у науковій літературі, культурі пам'яті та військових пам'ятниках (О. Куріло (Франкфурт-на-Одері), Г. Шюцлер (Берлін), А.-К. Мецольд (Франкфурт-на-Одері), М. Кучке (Франкфурт-на-Одері), О. Томіцка (Франкфурт-на-Одері)). Дослідниця О. Куріло у своїй доповіді зауважила, що головним завданням спільної праці має бути популяризація відомостей і результатів досліджень. Це повинно слугувати ліквідації стереотипних уявлень і міфів у німецькому і, насамперед, в російському суспільстві. Тому Друга світова війна повинна стати темою загальної відкритої дискусії¹. Дуже актуальною виглядає доповідь професора Г. Шюцлера, який зосередив свою увагу на ретроспективному погляді на 60-ту річницю завершення Другої світової війни і звільнення Німеччини, як це бачиться в Німеччині. Автор проаналізував також перспективу цієї події через воєнні спогади і існуючі в Росії новітні праці, що стосуються різних аспектів війни. А.-К. Мецольд розглянула питання політичного терору в постсовєтській пам'яті. Про відображення блокади Ленінграда (1941-1944 рр.) в офіційній і індивідуальній пам'яті доповідала О. Томіцка. Автор відступила від загальноприйнятої радянської інтерпретації і тверджень, які сформували загальне уявлення про цей трагічний сюжет війни. Приміром, вона стверджує, що “насправді метою збройних сил [Німеччини] не було захоплення Ленінграду”². Ця теза, зауважує автор доповіді, залишається в російській історіографії дуже дискусійною ще й тому, що позбавляє оборонців Ленінграда пояснення необхідності їхніх жертв. Тому за відсутності у німців наміру захопити місто його оборона виглядала без сенсу. Автор слушно зауважує, що до періоду “Перебудови” і падіння Радянського Союзу існувало дві зовсім різні лінії представлення блокадного часу: офіційне міфотворення і спогади очевидців, що перебували тоді поза увагою офіційної історіографії.

Червоною ниткою через розділ II проходить тема образу ворога і картини пропаганди. Зокрема, Е. Шерст'яной (Берлін) у своїй доповіді спробувала реконструювати образ німця і Німеччини у Великій Вітчизняній війні очима радянського громадянина. Той самий аспект, але на прикладі спогадів ветеранів війни окремо взятого села винесла

на дискусію Т. Вахніна (Іваново). К. Біжацька (Франкфурт-на-Одері) дослідила аспект дитячого сприйняття війни крізь призму радянської дитячої літератури воєнного часу, а Е. Греку (Іваново) – представлення образу німця у радянських підручниках з літератури післявоєнного часу. Тему сприйняття війни і німця очима дитини у російському заплілі висвітлив на власній біографії сучасник війни В. Ілаголев (Москва).

Як правило, уявлення про Другу світову війну повоєнні покоління отримують через розповіді сучасників, літературні праці та перегляд кінострічок. Саме тому центральним пунктом розділу III є зображення війни, людини на війні у кінострічках, а також використання теми війни у сучасній рекламі. Аспекти цієї теми розглянуто у чотирьох доповідях таких авторів як П. Ян (Берлін), А. Регіла (Франкфурт-на-Одері), Д. Скворцова (Іваново) та Е. Лусцева (Москва). Якщо перші трое доповідачів зосередили свою увагу на висвітленні війни та представлення німецької армії у радянських і сучасних російських кінострічках крізь призму бачення її учасниками війни, тоді остання розглянула війну як елемент маркетингової і рекламної стратегії в сучасній Росії.

У IV розділі дослідники характеризують становище населення в умовах війни. Зокрема, Е. Медведіцина (Кіров) реконструювала становище населення Кіровської області воєнного часу, використовували нові архівні матеріали з архіву УФСБ по Кіровському регіону та матеріали Державного архіву соціально-політичної історії Кіровської області. Життя російських німців під час 3-етапної депортації у В'ятську область дослідила О. Байкова (Кіров). Щоденники російського і німецького військовослужбовців про їх життя на війні взяли за джерело О. Солдатенкова (Іваново) та Н. Поздишева (Іваново). Особисті спогади про життя російських німців подав В. Кох (Москва). Своїми дитячими спогадами про події війни у Східній Пруссії (1939-1945 рр.) поділився К. Беренд (Берлін).

До розділу V увійшли доповіді, що стосуються советських і німецьких військовополонених. Зокрема, професор П. Полян (Москва-Фрайбург) приділив головну увагу становищу радянських військовополонених, питаючи, що й дотепер залишається “білою плямою” в російській історіографії. Між іншим, аналогічний стан розробки спостерігається і у висвітленні становища населення територій, зайнятих німецькими військами та становищі т.зв. “східних робітників”. Як слушно зауважив доповідач, радянський уряд в офіційних документах раптово згадував про військовополонених лише тоді, коли існувала можливість здобути на зовнішній арені політичні дивіденди³. Долю німецьких військових бранців у В'ятській і Іванівській областях дослідили А. Сапожнікова (Кіров) і С. Точонон (Іваново). Останній, зокрема, розглянув питання перебування у советському полоні армійських генералів

німецької коаліції між 1943-1956 роками. Автор зокрема відзначив, що у військовому полоні в ССРСР перебувало понад 4 млн осіб. Представники 24 націй, переважно німці, японці, угорці і румуни утримувалися значний час у Радянському Союзі, серед яких було 625 вищих офіцерів. Автор зауважив, що в радянській історіографії доля військовополонених взагалі не досліджувалася, оскільки відповідні архівні матеріали до 90-х рр. ХХ ст. були недоступними для дослідників⁴. Дослідник М. Бюклер (Франкфурт-на-Одері) у своєму виступі висвітлив питання становища советських військовополонених, що утримувалися у Східній Німеччині на прикладі м. Ейзенгюттенштадту (крайовий округ Одер-Шпрее у Бранденбурзі приблизно за 25 км південніше м. Франкфурт-на-Одері) крізь призму спогадів про них колишнього інженера сталеливарного комбінату "Ост" Н. Кінне.

У заключному розділі VI збірки автори доповідей висвітлюють події, що відбувалися на територіях колишнього СРСР під час війни. Новий погляд на партизанський рух у Білорусі під час війни, проаналізувавши советську усталену концепцію з даного питання, на прикладі новітніх білоруських і польських публікацій, спробував представити дослідник М. Шьон (Франкфурт-на-Одері). Як зауважив доповідач, його погляд може принаймні виявити очевидну конфліктну лінію в науковій дискусії. Чи погоджуємося ми, наприклад, з тим, що збройний опір у Білорусі мав небілоруське походження? Або: чи можна вважати партизанський рух у Білорусі рухом опору всього білоруського народу?⁵ Отож, питання про білоруський партизанський рух порушені і це надасть імовірний поштовх для подальших об'єктивних досліджень в цьому напрямку. М. Торопов (Іваново), член російського пошукового руху, представив дуже цікаву і інформативну доповідь про трагічну долю бійців 2-ої ударної армії генерал-лейтенанта А. Власова і про результати пошукової роботи на місцях її загибелі. Натомість такого не можна сказати про вміщену у збірку доповідь І. Дем'янчук (м. Заставна, Чернівецька обл.), випускниці історичного факультету Чернівецького національного університету, яка порушила питання про український національний рух під час Другої світової війни. Її доповідь можна визначити як поверхову і таку, що не внесла нічого нового, що на даний час було б не відомим дослідникам української визвольної боротьби періоду Другої світової війни. Про формальний підхід автора до висвітлення цієї теми свідчить і слабка джерельна база доповіді автора. Р. Кобайте (Франкфурт-на-Одері) доповіла про трагічну долю німецького населення Кьонігсберга, особливо дітей, зокрема, після жовтня 1944 р., коли туди вступила радянська армія. Вільний архітектор Д. Хмельницький (Берлін) дослідив тему радянської архітектури під час війни (1941-1945 рр.). Автор зауважує, що до початку Другої світової

війни офіційна радянська архітектура втратила усі зв'язки з авангардом 20-их рр. і архітектура стала одним з найважливіших інструментів пропаганди. Вона змінила не лише стиль, а й свої завдання. Доповідач зазначив, що на такі важливі проблеми як побудова сучасних міст і масове будівництво робітничих помешкань більше не згадувалося. Починаючи з 1932 р. радянські архітектори проєктують лише помпезні ансамблі, які мали символізувати велич і силу режиму, причому населення мало мешкати навколо тих "декорацій". Однак майже нічого, що було спроектовано під час війни радянськими архітекторами не було втілене. Здається, зазначає доповідач, що архітектори також не мали надії на втілення своїх проєктів⁶.

Отож, ознайомлення із даною збіркою доводить, що як за своїм напрямком і змістом вона відповідає науковим стандартам, прийнятим в історичній науці. З огляду на завдання, що визначили собі автори, більшість матеріалів, що увійшли до пропонованої збірки написані з сучасних наукових і ідейних позицій і є сумлінними дослідженнями, що заслуговують уваги.

Примітки:

¹ Kurilo O. Erinnerung und Zukunft. Der Zweite Weltkrieg aus der Perspektive des 21. Jahrhunderts / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 25.

² Tomicka O. "Niemand und nichts ist vergessen". Die Blockade Leningrads (1941-1944) im offiziellen und individuellen Gedächtnis im Wandel der Zeit. / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 79.

³ Polian P. Ego-Dokumente sowjetischer Kriegsgefangener: Tagebücher und Erinnerungen / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 233-234.

⁴ Točėnov S. Armeegeneräle der deutschen Koalition in sowjetischer hefangenschaft zwischen 1943 und 1956 / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 273.

⁵ Schön M. Das Geschichtsbild von Partisanen in der belorussischen und sowjetischen Fachliteratur / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 293.

⁶ Chmelnizki D. Patriotische Baukunst. Sowjetische Architektur während des Krieges (1941-1945) / In: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). – Berlin: Awinus-Verl., 2006. – S. 328, 340.